

op, zoals de poëzie van Hans Verhagen een reactie van nauwgezetheid vormde op de uitbundige poëtische kracht van Lucebert.

(3) NAI Uitgevers Rotterdam-Stedelijk Museum Schiedam, 2006, 144 p., ISBN 90-5662-489-X / 978-90-5662-489-7.

Rubens op papier

Van 1887 tot 1909 verscheen in Antwerpen de *Codex diplomaticus Rubenianus. Correspondance de Rubens et documents épistolaires concernant sa vie et ses œuvres*, zes kloeke delen met zowat elfhonderd brieven en briefjes van, naar en over Peter Paul Rubens. Die zijn opgenomen in de zes talen waarin ze werden geschreven — Italiaans, Frans, Spaans, Latijn, Engels en (zelden) Nederlands —, met een Franse vertaling en uitgebreid commentaar. Dit is het product van het soort liefde- en monnikenwerk waarvoor je de twee samenstellers, Charles Ruelens en Max Rooses, eeuwig dankbaar moet zijn. Er zijn in de twintigste eeuw wel wat nieuwe brieven opgedoken, maar de *Codex* blijft monumentaal overeind.

Er worden uit Rubens' brieven in populariserende publicaties links en rechts wel eens wat fragmenten geciteerd, zoals uit de twee brieven waarin Rubens in 1626 uiting geeft aan zijn verdriet bij de dood van Isabella Brant („Ik heb niet de pretentie ooit de stoïcijnse gevoelloosheid te bereiken”), of uit de brief aan de ambassadeur van de Engelse koning uit 1618 waarin hij twaalf schilderijen oplijst met hun prijs en een vermelding als „origineel van mijn hand”. En er is het kattedelletje — het zou in onze dagen een e-mailtje worden — uit kasteel Steen in Elewijt uit 1638 aan zijn „lieve en dierbare” leerling Lucas Fayd'herbe, waarin Rubens onder meer verzoekt: „Herinner ook Willem, de hovenier, eraan dat hij ons te zijner tijd de rosile-peerkens en de vijgen opstuurt als er zijn.” Van Rubens zelf zijn er intussen tweehonderdtweënvijftig brieven bekend, wellicht een fractie van een veel grotere correspondentie die verloren ging. Daar zullen ongetwijfeld meer persoonlijke brieven bij hebben gezeten dan we nu nog hebben.

Leen Huet maakte nu een Nederlandse vertaling van een kloeke selectie brieven — honderdzevenenvijftig brieven in totaal, de meeste van Rubens zelf. Dat is een primeur. Dat lijkt bizar om te zeggen na een kleine vier eeuwen. Dat de zo geroemde veeltaligheid van de Vlaming een verklaring voor de lange veronachtzaming biedt, zoals bezorgster en vertaalster Leen Huet in haar nawoord stelt, zal wel ironisch bedoeld zijn: de meeste brieven zijn in het Italiaans geschreven. Maar misschien is de vergetelheid waar Rubens' correspondentie aan ten prooi viel ook weer niet zo vreemd: wie hier Rubens in zijn rol van kunstenaar of als gevoelsmens wil leren kennen, komt op de meeste bladzijden bedrogen uit. De brieven laten vooral de ambitieuze gentleman aan het woord die volop betrokken is bij wat er zich in zijn roerige tijd afspeelt, en die in die tijd van hem een eersterangsrol speelt als diplomaat of zelfs geheim agent, uitzonderlijk voor een kunstenaar. Niet toevallig neemt de periode 1625-1630 in dit boek het leeuwendeel van de brievenbladzijden in beslag. Je maakt ook kennis met de collectioneur en met de humanist Rubens, die kwistig met Latijnse citaten strooit en die zich in zijn brieven aan de passende etiquette en de bijbehorende epistolaire bescheidenheidsformuleringen houdt. Die brieven bevatten vaak *breaking news*-berichten over politieke en oorlogsverwikkelingen in Europa. Andere zouden in onze dagen een wetenschappelijk artikel over pakweg Romeinse gemmen worden. Een mens vraagt zich overi-

Jan Breughel en Peter Paul Rubens, „Het aardse paradijs met de zondeval van Adam en Eva”, ca. 1617, paneel, 74,3 x 114,7 cm, Mauritshuis, Den Haag. Dit schilderij maakt deel uit van de tentoonstelling „Breughel en Rubens Samen”, die nog tot 28 januari 2007 te bezoeken is in het Mauritshuis in Den Haag.

gens af, na zich verdiept te hebben in deze driehonderdzestig brievenbladzijden, wanneer Rubens eigenlijk schilderde. Toch is ook de kunstenaar niet afwezig, bijvoorbeeld als hij van 1622 tot 1625 werkt aan de vierentwintig monumentale schilderijen over Maria de Medici voor het Palais du Luxembourg. En één keer beschrijft hij een werk van hemzelf. Theoretische bespiegelingen over kunst vind je niet, wel fragmenten over betalingen, het vervoer van doeken, lastige klanten.

Dit zijn brieven uit een per definitie vreemde tijd, en dus rijst het probleem van hun inbedding in een context: hoe los je dat op in een boek dat bestemd is voor een groot publiek? Die context heeft vaak een hoog soortelijk gewicht. Huet geeft beknopte inleidingen per periode en per brief summierde noten, ze schreef een nawoord van tien bladzijden dat wat mij betreft iets meer *body* had mogen hebben (drie van de tien bladzijden gaan over een negentiende-eeuwse vervalste Rubensbrief) en Rubens' correspondenten, een exquis kringetje van edellieden en geleerden, worden kort voorgesteld.

Leen Huet en haar uitgever hebben een daad van rechtvaardigheid gesteld. Ze verdienen daar meer dan de handkus voor waarmee Rubens vele brieven besluit. Dit is een bloemlezing en dus past hier de obligate verzuchting dat er misschien andere brieven in hadden gekund, dat een inhoudelijke verantwoording van de keuze ontbreekt en dat er soms rode draden verloren gaan. Zo heeft de relatie van de humanisten-collectie Rubens en De Peiresc genoeg te bieden voor een zelfstandig, geïllustreerd boek. Het zou een prachtig beeld opleveren van wat humanisten die bij hun tijd betrokken waren, bezighield. En als je hier en daar een fragment of een postscriptum van een brief opneemt, zoals in dit boek is gebeurd, zet je een deur open: waarom dan niet méér boeiende stukjes uit brieven die als geheel lastig te volgen zijn wegens te *incrowd*?

Maar dat is gemor in de marge, dat een recensent geacht wordt te laten horen. Dit boek moest er zijn. Het zijn overigens boeiende tijden voor wie de diverse P.P. Rubensen wil leren kennen. De brieven passen in het rijtje *Een huis vol kunst*, de tentoonstelling en het boek over de uitzonderlijke collectioneur Rubens, *Een hart voor boeken*, de tentoonstelling en het boek over de uitzonderlijke bibliofiel Rubens, en, jawel, *Rubensonline*, de website van het

Rubensmuseum en de Erfgoedcel Antwerpen. En tot 28 januari 2007 kunt u in het Haagse Mauritshuis terecht voor *Rubens en Brueghel Samen*, over Rubens als collegiale medewerker aan duoprojecten. De belangstelling voor Antwerpen veelzijdige grootste burger en de negende Grootste Belg (sic) dooft niet. De jongste steekvlam was de grote tentoonstelling in Rijsel en het project *Herontdek P.P. Rubens* in Antwerpen (2004). Waar blijven die subsidies voor een nieuwe uitgave van al Rubens' brieven en die van zijn correspondenten, met commentaar en vertaling? Waar zijn de monniken van de eenentwintigste eeuw?

Patrick de Rynck

De brieven van Rubens. Een bloemlezing uit de correspondentie van Pieter Paul Rubens, Meulenhoff|Manteau, Antwerpen/ Amsterdam, 2006, 400 p. Vertaald, bezorgd en van een nawoord voorzien door LEEN HUET.

745

Kunstwerkstede De Coene in Kortrijk

„De Kortrijkse Kunstwerkstede is voor velen een illustere onbekende”, klinkt de aanhef van het onlangs bij uitgeverij Groeninghe verschenen boek over de geschiedenis van het memorabele Kortrijkse meubelbedrijf van de gebroeders De Coene. Geïnspireerd door het gedachtegoed van internationale designbewegingen als Arts and Crafts of de Wiener Werkstätte hebben die gebroeders op de Pottel-

„Diamond chair”, Knoll International, ontwerp Harry Bertoia, geproduceerd door de Kortrijkse Kunstwerkstede Gebroeders De Coene, o.a. met Bekaert-staaldraad uit het naburige Zwevegem – Foto Sarah Blee.